

Л. Л. ВАРЕНИЧЕНКО**О. Л. ФЕЩЕНКО***Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ*

ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ ДЛЯ СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ І ПРОГНОЗУВАННЯ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 151–157

Платіжний баланс є важливим інструментом макроекономічного статистичного аналізу й прогнозування. Результати дослідження диспропорцій, які можуть з'являтися в платіжному балансі, дають змогу встановити та оцінити чинники їх виникнення, а також коригувати стан платіжного балансу при його прогнозуванні на короткострокову та середньострокову перспективу через впровадження державних регулюючих заходів.

Невід'ємною складовою економічного обороту країни з відкритою економікою є операції з товарами, послугами, доходами та фінансові операції з господарюючими суб'єктами інших країн світу. Систематизація всіх економічних операцій за конкретний період між резидентами певної країни і рештою світу знаходить своє відображення в платіжному балансі країни.

За визначенням МВФ платіжний баланс — це статистичний звіт за певний період, який відображає: а) операції з товарами, послугами й доходами, здійснені між будь-якою країною з країнами світу; б) зміну власності та інші зміни в монетарному золоті та спеціальних правах запозичення, які належать країні, а також фінансових вимог та зобов'язань щодо решти світу; в) однібічні перекази й компенсуючі записи, які необхідні для балансування тих операцій та змін, що взаємно не перекриваються [4].

На наш погляд, таке визначення дещо обмежене та не розкриває значення платіжного балансу як інструменту макроекономічного статистичного аналізу й прогнозування. Дійсно, платіжний баланс фіксує стан платежів і надходжень країни. Але він може відображати також і операції з іноземними активами між інституційними секторами національної

економіки в тому випадку, якщо в платіжному балансі виділяються операції секторів національної економіки з нерезидентами. Доречно звернути увагу й на те, що платіжний баланс відображає не індивідуальні, а агреговані продукти, дохідні й фінансові операції.

З початку свого існування платіжний баланс сформувався саме як інструмент статистичного та інформаційного обліку. В епоху меркантилізму складання платіжного балансу було необхідним у зв'язку з розширенням експорту, стримуванням імпорту та накопиченням золотого запасу, особливо для країн, які не мали власних родовищ золота.

Нині платіжний баланс всебічно вивчається економістами як джерело важливої статистичної інформації для дослідження розвитку економіки на макрорівні та особливостей участі країни в міжнародному обміні товарами, послугами і капіталами. Адаже його показники відображають розвиток зовнішньої торгівлі товарами та послугами, яка безпосередньо впливає на валютний курс, рівень виробництва, зайнятості та споживання. На основі платіжного балансу можна визначити форми залучення іноземних інвестицій та здійснення інвестицій за кордон, своєчасність погашення зовнішньої заборго-

ваності країни, її прострочення та реструктуризації [1].

На основі платіжного балансу можна дослідити процес зміни центральним банком рівня своїх міжнародних резервів з метою усунення платіжних дисбалансів.

Платіжний баланс може також активно використовуватися для прогнозування результатів впровадження заходів фінансової та монетарної політики, протекціоністських заходів, заходів щодо регулювання внутрішнього валютного ринку та валютного курсу, оскільки систематизує узагальнені дані про зовнішньоекономічні операції певної країни з іншими країнами світу, об'єднує зв'язки всіх секторів і економічних одиниць з зовнішнім світом та показує співвідношення між сумою надходжень, одержаних країною з-за кордону, і сумою здійснених нею платежів за кордоном за певний період (рік, квартал, місяць). Окремі показники платіжного балансу використовуються також для прогнозування показників в СНР і особливо ВВП та ВНД.

Методологічні основи розробки платіжного балансу як статистичного звіту за його класичною формою зосереджені в офіційних публікаціях МВФ [4]. У цій публікації розглянемо результати дослідження диспропорцій, які можуть з'являтися у платіжному балансі, чинники їх виникнення, а також пропозиції щодо можливого коригування стану платіжного балансу при його прогнозуванні на перспективу.

Оскільки прогнозні оцінки платіжного балансу на перспективу відіграють значну роль у формуванні макроекономічної політики держави, то при їх виконанні необхідно враховувати ряд загальних положень:

- прогноз показників платіжного балансу має виходити з умов економічного розвитку країни;

- зміна попиту та пропозиції на товари українського експорту та імпорту не впливає на світові ціни через відносно невелику, у міжнародних масштабах, економіку країни.

При розрахунках показників платіжного балансу на перспективу необхідно дотримуватись основної тотожності, згідно з якою сума операцій за поточними рахунками по-

винна завжди дорівнювати сумі всіх операцій з фінансування. Якщо в результаті розрахунків виникає дефіцит по рахунку поточних операцій, який не можливо покрити за рахунок передбачуваного притоку капіталу або зниження резервів, то це буде означати наявність дефіциту фінансування. Щоб уникнути такого результату, необхідно переглянути показники рахунку поточних операцій, або ж вишукати додаткові джерела фінансування [2].

У першому випадку зміни у прогнозних розрахунках, спрямовані на усунення дефіциту фінансування, будуть залежати від заходів державної політики (зниження валютного курсу або підвищення жорсткості податково-бюджетної та грошово-кредитної політики. У другому випадку, коли політика не змінюється, необхідно передбачати додаткове фінансування, основними формами якого можуть бути:

- додаткові позики від кредиторів;
- зменшення резервів;
- перегляд термінів покриття зобов'язань з обслуговування боргу;
- збільшення заборгованості за зовнішніми платежами;
- укладення ринкових угод щодо скорочення платежів за боргами та виплати в рахунок їх обслуговування;
- добровільне анулювання боргу кредиторам.

Розрахунки платіжного балансу на перспективу є ітеративним процесом, тобто, для того щоб врахувати зміни в загальній макроекономічній ситуації, необхідно здійснювати кілька переглядів попереднього варіанта його прогнозу. При цьому доцільно визначити чутливість основних показників платіжного балансу (сальдо рахунку поточних операцій, рівень валових міжнародних резервів) до зміни екзогенних показників (наприклад, світового попиту, товарних цін, процентних ставок), до змін політики валютного курсу, фінансової та податкової, грошово-кредитної і структурної політики, а також до змін у припущеннях щодо динамічних взаємозв'язків (наприклад, еластичності попиту і пропозиції на експорт та імпорт за доходом та ціною).

Розрахунки платіжного балансу на короткострокову перспективу в цілому залежать від великої кількості факторів. Найважливішими з них слід вважати розвиток міжнародної економіки і особливо економіки країн, які є основними партнерами цієї країни щодо торгівлі товарами та послугами і руху капіталу. Тому на першому етапі прогнозування визначається динаміка світових цін на основні товари експорту та імпорту на період розробки програми, реальні зміни ВВП основних країн-партнерів, індекси їх імпортичних та експортних цін, а також передбачення динаміки світових процентних ставок на перспективу [3].

У процесі прогнозування платіжного балансу на короткострокову перспективу необхідно враховувати стійкість рахунку поточних операцій за наявності дефіциту. Можливість залучення притоку капіталу для фінансування дефіциту рахунку поточних операцій, не викликаючи проблеми з обслуговуванням боргу, залежить від ефективності використання позикових коштів і висновків кредиторів про платоспроможність країни. На стійкість також можуть впливати рівень процентних ставок за новими позиками та зміна рівня ризику щодо надання кредитів (за оцінкою кредитора).

В умовах розвитку ринкових відносин в економіці України, коли відбуваються значні зміни у структурі виробництва і торгівлі, гострою проблемою у процесі перспективних розрахунків платіжного балансу є недостатність доступної та достовірної вхідної інформації, що ускладнює можливість виявити стійкі зв'язки між різними статтями рахунків поточних операцій і руху капіталу.

Джерелом інформації для прогнозу тенденцій розвитку світової економіки (зростання ринку експорту, експортні та імпортильні ціни, процентні ставки на світовому ринку і т. д.) можуть бути "Перспективи розвитку світової економіки", які видаються Міжнародним валютним фондом два рази на рік [4].

У структурі стандартного платіжного балансу можна виділити три основні частини:

- рахунок поточних операцій, який показує міжнародний рух реальних матеріальних

цінностей та дає можливість оцінити прибутковість руху товарів, послуг, капіталів і грошових переказів;

- рахунок операцій з капіталом і фінансових операцій, який відображає джерела фінансування руху реальних матеріальних цінностей;

- балансує статті, які відображають операції органів державного регулювання щодо коригування сальдо платіжного балансу, в тому числі рух міжнародних валютних резервів, зміну обсягу короткострокових активів, державні позики та кредити міжнародних фінансових організацій.

З точки зору нашого дослідження особливе значення надається прогнозуванню показників рахунку руху капіталу та фінансових операцій, яке здійснюється за структурними компонентами, а саме: прямі та портфельні інвестиції, інший короткостроковий середньостроковий та довгостроковий капітал.

При прогнозуванні показників рахунку руху капіталу слід розрізняти рух, який збільшує валовий зовнішній борг і рух, що не спричиняє подібних наслідків (прямі інвестиції, нагромадження іноземних активів). Необхідно також вирізняти середньо-, довгострокову та короткострокову заборгованість, оскільки ці види заборгованості характеризуються різними графіками платежів з погашення заборгованості на майбутні роки. Доцільно також вирізняти рух капіталу, пов'язаного з офіційним боргом, від приватного руху капіталу.

На суму прямих інвестицій впливають умови їх вкладення. Сприятливий інвестиційний клімат і політика, спрямована на досягнення макроекономічної стабільності, сприяють зростанню розміру прямих інвестицій і навпаки.

Прогнозний обсяг прямих інвестицій може визначатися шляхом екстраполяції тенденцій минулих років з урахуванням впливу факторів, які можуть викликати зростання або скорочення притоку капіталу. До основних факторів, які стимулюють зростання притоку прямих інвестицій належать: закріплення політичної та макроекономічної стабільності, удосконалення правової бази, від-

криття нових джерел ресурсів, сприятливе оподаткування тощо.

Прогнозування руху портфельних інвестицій здійснюється виходячи з планів розміщення державних і приватних облігацій та інших позикових засобів.

Напрями руху капіталу значною мірою залежать від співвідношення реальних процентних ставок всередині країни та за кордоном. Але не завжди зростання різниці у процентних ставках позитивно впливає на економіку, для якої складається баланс та може бути стимулюючим фактором для залучення портфельних інвестицій, оскільки підвищення процентних ставок порівняно зі світовими, може дати іноземному інвестору лише ризикований прибуток.

На рух портфельних інвестицій, які залежать від коливання процентної ставки, впливає введення плаваючого валютного курсу, бо інвестори будуть очікувати його зміни [5].

Усі обсяги міжнародних інвестицій, які не ввійшли до складу прямих і портфельних, відображаються у прогнозі платіжного балансу за статтею “інші інвестиції”. Основними видами інших інвестицій можуть бути комерційні кредити, позики, депозити до запитання, ощадні, термінові та інші депозити.

Особливі ускладнення має процес прогнозування руху приватних капіталів, оскільки доступ до інформації про надання міжнародних банківських кредитів обмежений і його умови змінюються під впливом ситуації на міжнародних ринках капіталів. При цьому слід враховувати, що на кредитоздатність можуть впливати очікувані показники платіжного балансу та очікування майбутніх напрямів макроекономічної політики.

Прогнозні розрахунки суми довгострокових кредитів, крім економічних факторів, повинні відображати також вплив політичної та соціальної ситуації в країні, яка враховується кредиторами при оцінці можливого ризику щодо надання кредиту.

У тих випадках, коли рух капіталу вільний від контролю й існує можливість заміщення між іноземними і внутрішніми цінними паперами, різниця номінальних процентних ставок, скоригованих на очікувані зміни ва-

лютного курсу, є важливим фактором, який стимулює рух грошових коштів на ринки з самою високою продуктивністю.

На рух короткострокового капіталу особливо впливають очікувані зміни валютного курсу та ринкової кон'юнктури. Процес прогнозування ринку капіталу ускладнюється тим, що спекулятивний відтік грошових коштів не фіксується в офіційній статистиці.

Сума за статтею “Помилки та упущення” в основному показує неврахований відтік грошових коштів і встановлюється експертно.

У фінансовому рахунку платіжного балансу враховується також отримання готівкової національної валюти нерезидентами і готівкової іноземної валюти резидентами, а також відкриття ними рахунків відповідно в національній та іноземній валютах.

Прогнозування іншого довго- і середньострокового капіталу може здійснюватися, виходячи з планів уряду про надання та одержання міждержавних позик, а також на основі графіка сплати процентів за позиками минулих років [3].

Короткостроковий капітал — це, в більшості випадків, торгові кредити, які надаються на 1–3 роки. Зважаючи на це, прогнозування руху короткострокового капіталу доцільно здійснювати, виходячи з прогнозу обсягів експорту та імпорту.

При прогнозуванні рахунку руху капіталу слід мати на увазі, що всі позики та кредити, які отримує уряд і приватні юридичні й фізичні особи, належать до потоків, що утворюють зовнішній борг.

Прямі та портфельні інвестиції, а також рух іноземних активів комерційних банків — це потоки капіталу, що не впливають на зовнішню заборгованість. Чисті потоки, які утворюють зовнішню заборгованість (отримання кредитів за мінусом виплат боргу) необхідно додавати до суми сукупного зовнішнього боргу країни.

Зазвичай, під групою розглянутих вище статей фінансового рахунку платіжного балансу проводиться умовна межа. Решта статей, які знаходяться “за межею”, є статтями, що фінансують платіжний баланс. До них належать офіційні резервні активи, до складу

яких можуть входити валові іноземні активи Національного Банку України та ліквідні валютні резерви Уряду, які можуть використовуватися для здійснення зовнішніх платежів.

Для прогнозування показників статей, за рахунок яких здійснюється фінансування платіжного балансу, важливо оцінити резерви як Уряду, так і Національного Банку України. В огляді грошової сфери враховуються лише іноземні активи НБУ. Інформація про валютні резерви Уряду, зазвичай, конфіденційна.

Прогноз резервів НБУ здійснюється на основі прогнозу кожної із складових, а саме монетарного золота, спеціальних прав запозичення, резервної позиції в МВФ, іноземної валюти, яка може знаходитись у вигляді готівкової валюти або депозитів в НБУ або комерційних банках та іноземних цінних паперів – акцій, облігацій, інструментів грошового ринку, фінансових дериватив [1].

Стаття “монетарне золото”, у зв’язку з втратою нині золотом своїх монетарних функцій та постійним коливанням цін на золото, не має значного впливу на розмір резервів.

Розподіл спеціальних прав запозичення здійснюється МВФ пропорційно до квоти кожної країни. Зважаючи на те, що спеціальні права запозичення складають всього 3 відсотки міжнародних резервів, їх величину в короткостроковій перспективі можна прийняти постійною.

Прогнозування резервної позиції в МВФ може ґрунтуватися на інформації про рішення МВФ щодо надання країні кредитів. Розмір кредиту може розраховуватись як відсоток від квоти країни в МВФ і залежить від типу кредиту, що надається.

Прогнозування валютних резервів, як головної складової резервних активів, може ґрунтуватися на оцінці сальдо платіжного балансу.

З певною мірою умовності можна вважати, що сальдо платіжного балансу дорівнює нулю в тому випадку, коли баланс поточних операцій дорівнює балансу руху капіталу. У випадку, коли позитивне сальдо балансу поточних операцій перевищує від’ємне сальдо

капітальних рахунків, то баланс зводиться з позитивним сальдо (позитивний) баланс; за умови протилежної ситуації – баланс має від’ємне сальдо.

Якщо сальдо платіжного балансу від’ємне, то валютні резерви скорочуватимуться, якщо позитивне – будуть зростати. Теоретично від’ємне сальдо платіжного балансу повинно фінансуватися за рахунок скорочення резервів. Та оскільки розмір фактичних резервів і їх зміни з року в рік не співпадають за величиною з від’ємним сальдо платіжного балансу, яке вони повинні фінансувати, то різниця між від’ємним сальдо платіжного балансу та розміром фактичних резервів зараховуються на статтю “чисті пропуски та помилки”.

Прогнозування валютних резервів пов’язане з необхідністю врахування логічних припущень та експертних оцінок. Так, якщо сальдо платіжного балансу залишається протягом кількох років від’ємним, то логічно припустити, що Уряд використовуватиме наявні резерви для покриття цього сальдо.

Оскільки резерви Уряду використовуються переважно на платежі, пов’язані з боргами та імпортом, можна визначити, на який період цих резервів вистачить, шляхом розрахунку співвідношення загальної суми офіційних резервів до обсягу імпорту товарів та нефакторних послуг. З рахунку послуг і трансфертів балансу поточних операцій віднімаються всі платежі, пов’язані з факторами виробництва, а саме платежі процентів за боргами та приватні трансферти. Далі, шляхом ділення загальної суми офіційних резервів на суму імпорту товарів та нефакторних послуг, визначається розмір офіційних резервів в кількості місяців імпорту товарів та нефакторних послуг. Якщо загальна сума резервів складає чотири і більше місяців імпорту товарів та нефакторних послуг, стан економіки країни вважається нормальним навіть за умов від’ємного сальдо платіжного балансу. Зменшення вказаного співвідношення свідчить про майбутні проблеми зі сплатою зовнішніх зобов’язань країни [5].

Наявність позитивного або від’ємного сальдо свідчить про певні диспропорції платіжного балансу. Чинники таких диспропор-

цій умовно можна розділити на чотири групи: зміна цін; структурні диспропорції; зміна рівня доходу; автономний рух значних мас капіталу.

Практика країн ринкової економіки показує важливість правильної оцінки чинників виникнення дефіциту платіжного балансу. Помилки щодо визначення таких чинників, а відповідно й проведення заходів щодо стабілізації платіжного балансу можуть негативно вплинути на фінансову ситуацію в країні та викликати торговельно-політичні ускладнення.

Як зазначалося вище, значну роль у формуванні макроекономічної політики держави відіграє прогноз платіжного балансу на середньострокову перспективу.

При розрахунках показників на середньострокову перспективу слід мати на увазі, що зменшення пропозиції грошей навіть на кілька відсотків викличе зміну цін на всі товари та послуги (включаючи й імпорتنі) в той час як реальна зарплата, рівень безробіття та обсяг виробництва залишаться без змін.

Якщо у короткостроковому періоді підвищення процентних ставок за кредитами в поєднанні з жорсткими умовами кредитування може привести до покращання стану платіжного балансу, то в середньостроковій перспективі зменшення процентних ставок призведе до зменшення притоку капіталу. Зокрема в подальшому, у зв'язку з необхідністю сплати спочатку більш високих процентів, а потім і самих боргів слід очікувати погіршення платіжного балансу [3].

Покращання стану платіжного балансу в середньостроковій перспективі може викликати грошова емісія на внутрішньому ринку. Збільшення грошової емісії безпосередньо впливає на стан платіжного балансу. Якщо НБУ розширює кредитування національних комерційних банків за рахунок виділення додаткових коштів, то комерційні банки розширюють свої операції щодо позик для збільшення доходу. Розширення позик автоматично викличе зниження процентної ставки за кредитами. Додаткові витрати отриманих суб'єктами господарювання у банках кредит-

них коштів спричинять зростання цін і, відповідно, збільшення обсягу імпорту. Також зростання обсягу кредитування стимулює власників грошових коштів до більш прибуткового вкладання капіталу і, насамперед, за кордоном. Відбуватиметься вплив капіталу за кордон з метою отримання більш високих відсотків. Це все негативно впливатиме на стан платіжного балансу в короткостроковому періоді, а протягом середньострокового та довгострокового періоду можливий позитивний ефект — повернення грошових позик з відсотками.

У процесі прогнозування платіжного балансу на середньострокову перспективу необхідно враховувати стійкість рахунку поточних операцій за наявності дефіциту. Можливість залучення притоку капіталу для фінансування дефіциту рахунку поточних операцій, не викликаючи проблеми з обслуговуванням боргу, залежить від ефективності використання позикових коштів і висновків кредиторів про платоспроможність країни. На стійкість можуть впливати рівень процентних ставок за новими позиками та зміна рівня ризику щодо надання кредитів (за оцінкою кредитора) [2].

Оскільки платіжний баланс є лише окремим сегментом макроекономічної системи, при розрахунках його показників на прогнозний період необхідно перевіряти їх узгодженість з показниками національних рахунків, показниками Зведеного балансу фінансових ресурсів та грошово-кредитної сфери.

Таким чином, за результатами статистичного аналізу платіжного балансу країни за ретроспективний період можна встановити диспропорції, які можуть з'являтися в ньому, оцінити чинники, що призвели до виникнення таких диспропорцій, визначити заходи щодо можливого усунення чинників та коригування стану платіжного балансу при його прогнозуванні на перспективу. Шляхом застосування моделі прогнозного платіжного балансу можна дослідити різні варіанти усунення дефіциту його фінансування (якщо такий має місце) за рахунок заходів державної політики та основних форм додаткового фінансування.

Література

1. Липпе П. Экономическая статистика / П. Липпе. — Штутгарт: Изд-во Федерального статистического управления Германии, 1995. — 629 с.
2. Национальное счетоводство / Под ред. Б. И. Башкатова. — М.: Финансы и статистика, 2005. — 608 с.
3. Прогнозування і розробка програм: Метод. посіб. / В. Ф. Беседін та ін.; за ред. В. Ф. Беседіна. — К.: Наук. світ, 2000. — 468 с.
4. Balance of Payments Statistics Yearbook. — Part 1. — Washington: IMF, 1990. — P. XVI.

Статистичний аналіз результатів платіжного балансу країни за ретроспективний період дає можливість встановити диспропорції, які можуть з'являтися в ньому, оцінити чинники, що призводять до виникнення таких диспропорцій, визначити заходи щодо можливого усунення чинників та коригування стану платіжного балансу при його прогнозуванні на перспективу. Шляхом застосування моделі прогнозного платіжного балансу можна дослідити різні варіанти усунення дефіциту його фінансування за рахунок заходів державної політики та основних форм додаткового фінансування.

Статистический анализ результатов платежного баланса страны за ретроспективный период позволяет установить диспропорции, которые могут появляться в нем, оценить факторы, которые приводят к возникновению таких диспропорций, определить меры по возможному устранению факторов и корректировке состояния платежного баланса при его прогнозировании на перспективу. Путем применения модели прогнозного платежного баланса можно исследовать различные варианты устранения дефицита его финансирования за счет мер государственной политики и основных форм дополнительного финансирования.

Statistical analysis of results of the balance of payments of the country for the retrospective period allows you to set imbalances that may appear therein, to evaluate the factors that lead to the emergence of such imbalances and to determine measures for the elimination of possible factors and correction of balance of payments at its prediction on prospect. You can explore the various options through the use of predictive model of payments for elimination of the deficit of its funding at the expense of government policy measures and basic forms of additional funding.

Надійшла 27 лютого 2014 р.